

DOI: 10.18559/SOEP.2018.7.3

Ryszard Pukała

Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu, Instytut Ekonomii i Zarządzania

ryszard.pukala@interia.pl

**WPŁYW KRYZYSU I SANKCJI
GOSPODARCZYCH NA ROSYJSKI RYNEK
UBEZPIECZENIOWY**

Streszczenie: Rosyjski rynek ubezpieczeniowy przeżywa trudny okres będący konsekwencją zaburzeń w gospodarce w latach 2007-2015 wynikających z problemów wewnętrznych, spadku cen surowców na rynkach światowych, braku reform infrastrukturalnych oraz nałożonych przez Stany Zjednoczone, kraje Unii Europejskiej oraz szereg krajów wysoko rozwiniętych sankcji ekonomicznych, jako reakcja na agresywną politykę geopolityczną Rosji w stosunku do Ukrainy. W tym też obszarze sformułowano cel główny opracowania, którym jest zbadanie wpływu kryzysu i sankcji gospodarczych na rosyjski rynek ubezpieczeniowy w latach 2007-2015. Na potrzeby prowadzonych badań sformułowano hipotezę badawczą, która zakłada, że rosyjski rynek ubezpieczeniowy jest na etapie zmian ilościowych i jakościowych będących konsekwencją zaburzeń w gospodarce w latach 2007-2015 wywołanych światowym kryzysem finansowym oraz sankcjami gospodarczymi wynikającymi z aktywności geopolitycznej Rosji. Jak pokazują wyniki przeprowadzonych analiz, pomimo niesprzyjających warunków, rosyjski rynek ubezpieczeniowy jest relatywnie stabilny, przechodzi wiele zmian ilościowych i jakościowych, których konsekwencją jest spadek koncentracji rynku, zwiększenie kapitalizacji działających zakładów ubezpieczeń będące konsekwencją zmian ustawodawczych oraz zachodzących na rynku procesów fuzji i przejęć, a także dążenie ze strony nadzoru oraz ubezpieczycieli do wzrostu bezpieczeństwa klientów usług ubezpieczeniowych.

Słowa kluczowe: rosyjski rynek ubezpieczeniowy, sytuacja makroekonomiczna, kryzys gospodarczy, sankcje gospodarcze, zmiany ilościowe i jakościowe.

Klasyfikacja JEL: E01, G22.

THE IMPACT OF CRISIS AND ECONOMIC SANCTIONS ON THE RUSSIAN INSURANCE MARKET

Abstract: The Russian insurance market is going through hard times as a consequence of economic disturbances experienced in the years 2007-2015 that were triggered by internal problems, decreased prices of raw materials on global markets, lack of infrastructural reforms as well as economic sanctions imposed by the US, the EU and a number of developed countries in reaction to Russia's aggressive policy towards Ukraine. The main objective of this study is to analyse the impact of the crisis and economic sanctions on the Russian insurance market in the years 2007-2015. A research hypothesis has been formulated, assuming that the Russian insurance market is undergoing quantitative and qualitative changes resulting from economic disturbances of the 2007-2015 period, brought about by the global financial crisis and economic sanctions resulting from Russia's aggressive geopolitical actions. As shown by the results of analyses, despite unfavourable conditions the Russian insurance market is relatively stable; furthermore, it is observing numerous quantitative and qualitative changes that result in reduced market concentration, increased capitalization of existing insurance companies that follow legislative amendments, mergers and takeovers as well as the aspiration of insurers and supervisory bodies to increase the security of insurance clients.

Keywords: Russian insurance market, macroeconomic situation, economic crisis, economic sanctions, quantitative and qualitative changes.

Wstęp

Rosyjski rynek ubezpieczeniowy należy do największych na świecie pod względem składki przypisanej brutto¹. Jest to niewątpliwie pochodna wielkości gospodarki tego kraju. Analizując jednak stan rozwoju sektora ubezpieczeniowego mierzonego udziałem w PKB kraju, strukturą rynku oraz składką *per capita*, można stwierdzić, że jest jeszcze relatywnie słabo rozwinięty.

Od momentu rozpoczęcia transformacji rynkowej na początku lat 90. ubiegłego stulecia najczęściej podkreślanym przez wszystkich elementem rozwoju sektora ubezpieczeniowego Rosji jest jej potencjał. W ślad za bardzo dynamicznym rozwojem w zasadzie wszystkich dziedzin gospodarki

¹ Zgodnie z danymi Raportu nr 3/2016 „World insurance in 2015” przygotowanymi przez Swiss Reinsurance Company składka przypisana brutto osiągnęła 16,8 mld USD, co klasyfikuje kraj na 31 miejscu na świecie.

kraju branża ubezpieczeniowa, pomimo pozytywnych oznak rozwoju, wciąż jednak wykazuje oznaki znaczącego opóźnienia w stosunku do krajów wysoko rozwiniętych. Jest to w dużej mierze konsekwencją braku zaufania społeczeństwa do sektora finansowego, relatywnie niskiego poziomu dochodów oraz niestabilnego prawodawstwa, które bardzo często jest ukierunkowane na realizację partykularnych interesów państwa i grup oligarchów dążących do zabezpieczenia własnych interesów (Pukała, 2012).

Sektor ubezpieczeniowy w Rosji jest także bardzo podatny na zawirowania gospodarcze, które powodują osłabienie zainteresowania ubezpieczeniami jako narzędziem ochrony ze względu na konieczność ponoszenia wydatków finansowych związanych z ich zakupem, co w warunkach oszczędności wdrażanych przez przedsiębiorstwa oraz osoby fizyczne skutkuje ograniczeniem w zakupie polis ubezpieczeniowych. Jest to szczególnie zauważalne w ostatnich latach, w których gospodarka Rosji przeżywa bardzo duże problemy rozwoju i utrzymania stabilizacji w zmieniających się uwarunkowaniach zewnętrznych.

Celem głównym opracowania jest zbadanie wpływu kryzysu i sankcji gospodarczych na rosyjski rynek ubezpieczeniowy w latach 2007-2015.

Na potrzeby prowadzonych badań sformułowano hipotezę badawczą – rosyjski rynek ubezpieczeniowy jest na etapie zmian ilościowych i jakościowych będących konsekwencją zaburzeń w gospodarce w latach 2007-2015 wywołanych światowym kryzysem finansowym oraz sankcjami gospodarczymi wynikającymi z aktywności geopolitycznej Rosji.

1. Gospodarka Rosji w latach 2007-2015

Jeszcze kilka lat temu Rosja pod względem rozwoju gospodarczego należała do grupy najlepiej rozwiniętych krajów świata. Niestety, światowy kryzys finansowy oraz nałożone na ten kraj sankcje gospodarcze mocno nadwyrężyły stan jej gospodarki (Aslund, 2014).

Ryzyko ekonomiczne związane z aktywnością na rynku rosyjskim, powiększone o czynnik sankcji ze strony Unii Europejskiej, Stanów Zjednoczonych i innych krajów wysoko rozwiniętych, spowodowało odpływ kapitałów (w tym rosyjskich), które skierowały się na inne rynki. Ma to wpływ na pozycję rosyjskiego rubla, tracącego w analizowanym okresie sukcesywnie swoją wartość. Deprecjacja waluty, w połączeniu z utrzymującą się dość wysoką inflacją oraz niepewnością Rosji co do reakcji jej otoczenia międzynarodowego (zwłaszcza Stanów Zjednoczonych i UE) na prowadzoną przez

nią politykę, owocuje dalszym pogorszeniem sytuacji gospodarczej kraju. Ma to odzwierciedlenie we wskaźnikach makroekonomicznych, które sukcesywnie od kilku lat się pogarszają (tabela 1).

Tabela 1. Wybrane wskaźniki gospodarki Rosji w latach 2007-2015

Wskaźnik	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Wzrost PKB (%)	8,5	5,2	-7,8	4,5	4,3	3,4	1,3	0,6	-3,7
Bezrobocie (%)	6,1	7,8	8,2	7,2	6,1	5,1	5,6	5,3	5,8
Inflacja CPI (%)	9,0	14,1	11,7	6,9	8,5	5,1	6,8	7,8	12,9
Saldo budżetu (%)	5,4	4,5	-5,9	-4,1	0,8	-0,1	-0,5	-0,5	-2,6
Saldo obrotów (%)	5,9	6,2	4,1	4,7	5,5	3,5	1,7	3,1	0,8
Realne rozporządalne dochody (1999 = 100)	245,6	251,5	259,3	272,5	274,7	286,2	297,7	294,7	282,9
Średnie wynagrodzenie (USD)	532,0	696,9	588,3	697,8	806,4	859,0	941,8	841,4	614,0
Wskaźnik giełdowy (RTSI)	2291	632	1445	1770	1382	1527	1443	791	863
PMI przemysłowy	53,2	49,1	45,1	52,7	52,2	51,6	50,6	49,6	48,7
Średnioroczny nominalny kurs USD	25,6	24,8	31,7	30,4	29,4	31,1	31,8	38,4	60,9

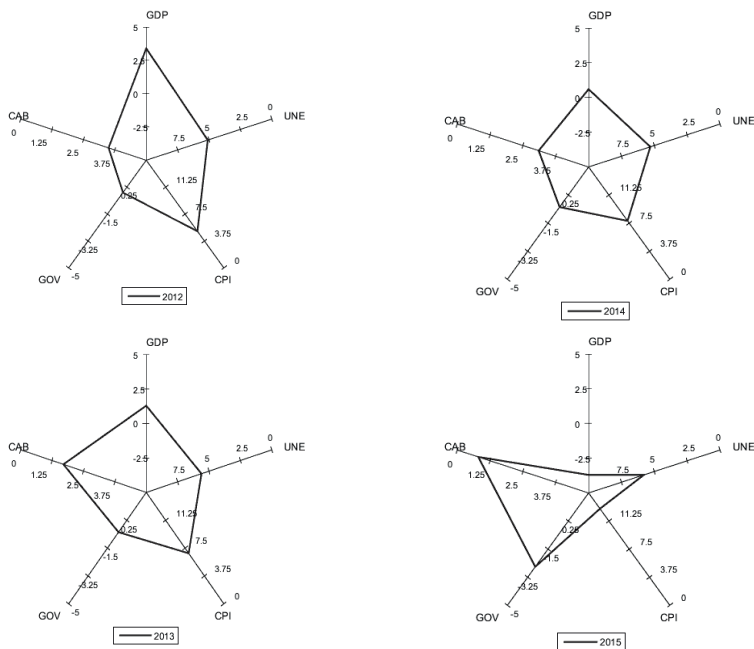
Źródło: dane Federalnej Służby Statystyki Państwowej Rosji (pobrane 28 czerwca 2016 z www.gks.ru) oraz Banku Rosji (pobrane 26 czerwca 2016 z www.cbr.ru).

Analizując dane tabeli 1, trzeba podkreślić, że kryzys gospodarczy odciśnął wyraźne piętno na wymianie handlowej z zagranicą oraz na bezpośrednich inwestycjach zagranicznych. Destrukcyjnie wpłynął także na wzrost gospodarczy, przyczynił się do wzrostu bezrobocia i negatywnie wpłynął na stan finansów publicznych. Spadła dynamika popytu krajowego zarówno w obszarze konsumpcji, jak i inwestycji. Wynikało to z niższego popytu ze strony gospodarstw domowych i przedsiębiorstw oraz z ograniczonej ich podaży. Niska podaż wiązała się z odpływem kapitału z sektora bankowego, przy jednoczesnym niedostatecznym zasilaniu depozytami krajowymi, z rosnącą restrykcyjnością udzielania nowych kredytów oraz z problemami z portfelem już istniejących. Obserwowany jest także sukcesywny spadek aktywności przedsiębiorstw i kapitalizacja giełdy. Przy szybko osłabiającej się lokalnej walucie można się spodziewać, że czynniki te spowodują, iż proces odbudowy gospodarki i wyjścia z recesji może się jeszcze przedłużyć na kolejne lata.

W celu lepszego zobrazowania różnic w zachodzących procesach gospodarczych na przestrzeni ostatnich czterech lat można się posłużyć pięciokątem stabilizacji makroekonomicznej (Kołodko, 1993) – *vide* rysunek 1. Jak można zauważyć, gospodarka Rosji w analizowanym okresie była bardzo niestabilna i wykazywała oznaki znaczącego kryzysu gospodarczego. Zwłaszcza duże zawirowania analizowanych wskaźników makroekonomicznych, obserwowane w 2015 roku w stosunku do lat poprzednich, pozwalają przypuszczać, że kryzys będzie się pogłębiał i może w jeszcze większym stopniu niż obecnie zdestabilizować stan finansów państwa oraz skutkować narastającymi problemami społecznymi (Klinova i Sidorova, 2014).

Główne przyczyny kryzysu gospodarczego w Rosji to:

- pogłębiające się problemy strukturalne w rosyjskiej gospodarce oraz brak reform ekonomicznych ukierunkowanych na dywersyfikację przychodów budżetowych ze źródeł pozasurowcowych i zmniejszenie roli państwa w gospodarce,

Rysunek 1. Pięciokąt stabilizacji makroekonomicznej Rosji w latach 2012-2015

Źródło: na podstawie danych tabeli 1.

- sankcje gospodarcze obejmujące ograniczenia w dostępie do kapitału dla rosyjskich banków państwowych i przedsiębiorstw branży naftowej, ograniczenia w sprzedaży zaawansowanych technologii dla przemysłu naftowego, sprzętu podwójnego zastosowania oraz embargo na broń,
- niski poziom inwestycji,
- niekorzystny czynnik demograficzny,
- drastyczny spadek, począwszy od drugiego półrocza 2014 roku, cen ropy naftowej i utrzymujący się na przestrzeni 2015 roku relatywnie niski ich poziom.

Zwłaszcza ostatni czynnik jest bardzo ważny, gdyż gospodarka rosyjska jest uzależniona od wydobycia i eksportu surowców energetycznych i z tego powodu jest bardzo mocno związana z wahaniami koniunktury na światowych rynkach. Szybka reforma gospodarki ukierunkowana na innowacyjność i wdrażanie nowych technologii, mogących konkurować na rynkach światowych, jest jednak mało prawdopodobna. Hamują ją przede wszystkim:

- wyczerpanie się wewnętrznych źródeł wzrostu,
- odpływ kapitału spowodowany nałożonymi sankcjami gospodarczymi,
- niewydolny system administrowania państwem,
- nieprzyjazne dla inwestorów uwarunkowania instytucjonalno-prawne,
- znaczące uzależnienie biznesu od państwa.

Wszystkie wskazane czynniki są bezpośrednio związane z wewnętrznym stanem gospodarki Rosji. Dlatego też należy zaznaczyć, że nałożone na nią sankcje gospodarcze niewątpliwie pogarszają stan ekonomiki kraju, jednak nie są główną przyczyną jej obecnego stanu. Stosowany przez władze Rosji dotychczasowy model rozwoju oparty surowcach naturalnych wyczerpał się i konieczne staje się przeorientowanie gospodarki na model bardziej rynkowy, oparty na konkurencyjności, partnerstwie (w tym partnerstwie publiczno-prywatnym) oraz wyważonej polityce wsparcia przez państwo aktywności gospodarczej (Tkatchev, 2014).

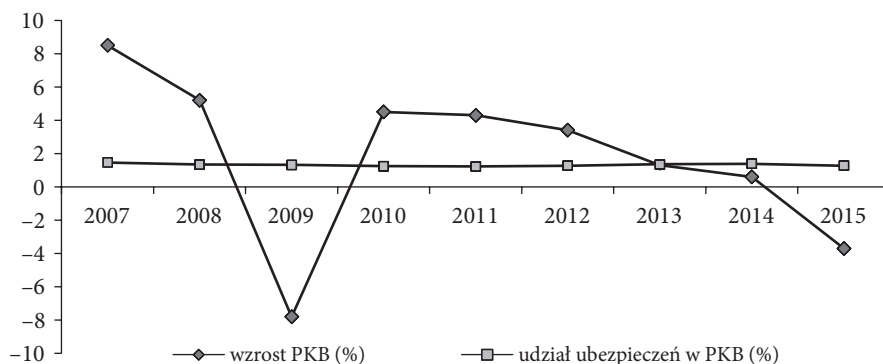
2. Rynek ubezpieczeniowy

Ubezpieczenia w każdym systemie gospodarczym stanowią bardzo ważne narzędzie wsparcia systemu zabezpieczenia społecznego oraz stabilizacji aktywności gospodarczej. Wynika to z ich kluczowych funkcji:

- społecznej, polegającej na stabilizowaniu przebiegu procesów gospodarczych oraz zapewnieniu podmiotom w nich uczestniczącym bezpieczeństwa warunków życia,

- ekonomicznej, umożliwiającej zachowanie ciągłości procesów gospodarczych i zapewnienie bytu ubezpieczonym przez minimalizację konsekwencji zdarzeń losowych objętych ubezpieczeniem.

Oddziaływanie ubezpieczeń, a szerzej sektora ubezpieczeń, na aktywność gospodarczą rozpatruje się albo poprzez rynek finansowy, na którym ubezpieczyciele (reasekuratorzy) występują jako instytucjonalni inwestorzy, albo poprzez bezpośrednie oddziaływanie sektora ubezpieczeń na różne sfery gospodarki, tj. poprzez świadczenie ochrony ubezpieczeniowej (Outreville, 2011; Bednarczyk, 2012; Ortyński, 2013). Ubezpieczyciele oddziałują w ten sposób na poprawę sytuacji społeczno-ekonomicznej podmiotów poszkodowanych i pokrzywdzonych wskutek zdarzeń losowych, przywracając im naruszoną równowagę oraz przeciwdziałając zachwianiu ich kondycji finansowej (Bednarczyk, 2012). Ubezpieczenia promują także finansową stabilność i ograniczają niepewność, stanowią alternatywę dla rządowych programów zabezpieczenia społecznego, wpływają na mobilizowanie oszczędności, umożliwiają bardziej efektywne zarządzanie ryzykiem, zachęcają do ograniczania szkód oraz sprzyjają bardziej efektywnej alokacji kapitału (Skipper Jr., 1997). Wskazane czynniki są charakterystyczne dla gospodarki każdego kraju niezależnie od stanu jej rozwoju. Dotyczy to także rosyjskiego rynku ubezpieczeniowego, który przeżywa bardzo trudny okres będący konsekwencją kryzysu gospodarczego i nałożonych sankcji. Sukcesywnie w ostatnich latach zmniejsza się dynamika wzrostu składki, pogarszają się wskaźniki bezpieczeństwa prowadzenia działalności przez ubezpieczycieli, spadają dochody społeczeństwa, a sytuacja ekonomiczna jest bardzo niestabilna. Przekłada się to na spadek udziału sektora ubezpie-

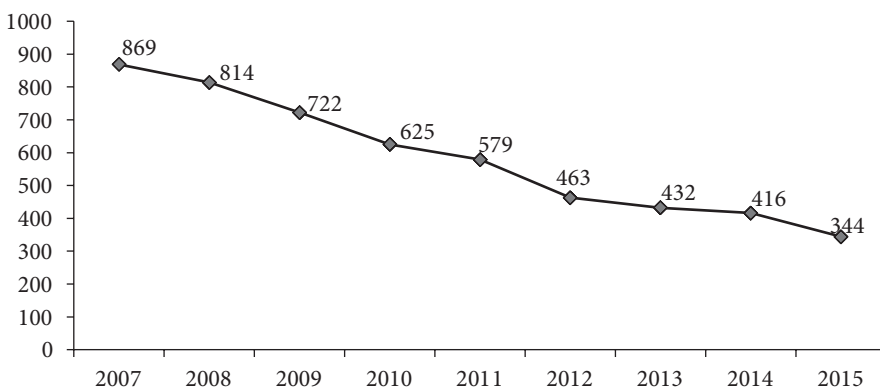
Rysunek 2. Udział ubezpieczeń w PKB Rosji w latach 2007-2015

Źródło: na podstawie danych Federalnej Służby Statystyki Państwowej Rosji oraz Banku Rosji.

zeniowego w PKB kraju (wyrażony jako stosunek składki ubezpieczeniowej brutto do PKB) – por. rysunek 2.

Problemy sektora potęguje także duże negatywne oddziaływanie ze strony innych segmentów rynku finansowego, a w szczególności zmienność rynku akcji, duże wahania kursów walut, duże problemy stabilizacyjne sektora bankowego. Pomimo niesprzyjającej sytuacji zewnętrznej działający na rynku ubezpieczyciele dysponują znaczącym potencjałem rozwojowym i podejmują działania ukierunkowane na poszukiwanie nowych kierunków rozwoju oraz stabilizacji działalności. Przekłada się to między innymi na wzrost jakości świadczonych usług, obniżenie kosztów działalności, wdrażanie coraz nowocześniejszych produktów ubezpieczeniowych, wykorzystanie nowoczesnych systemów informatycznych, tematyki i automatyzacji obróbki danych oraz poszukiwanie nowych kanałów dystrybucji. Podejmowane działania (także na poziomie obowiązującego prawodawstwa) przekładają się także na podniesienie standardów finansowych i organizacyjnych prowadzenia działalności operacyjnej (Pukała, 2014b).

Duże znaczenie w tej kwestii miała centralizacja nadzoru nad sektorem finansowym i powstanie megaregulatora działającego w ramach struktur Banku Rosji, który rozpoczął swoją działalność 1 września 2013 roku, wprowadzając jednocześnie szereg aktów prawnych, na mocy których podniesione zostały minimalne wielkości kapitałów działających na rynku instytucji finansowych (w tym ubezpieczeniowych) oraz zaostrzone kryteria kontroli i spełnienia wymogów finansowych w zakresie bezpieczeństwa prowadzenia działalności. Doprowadziło to do wyeliminowania z rynku najsłabszych podmiotów, mających niewystarczające zaplecze finansowe na

Rysunek 3. Liczba zakładów ubezpieczeń w Rosji w latach 2007-2015

Źródło: na podstawie danych Banku Rosji.

prowadzenie działalności w zaostrzających się warunkach konkurencyjnych i niestabilności gospodarczej. Skutkuje także spadkiem liczby działających ubezpieczycieli przy jednoczesnym zwiększeniu kapitalizacji pozostających na rynku (rysunek 3).

Jak wynika z powyższych danych, „czyszczenie” rynku jest bardzo skuteczne, skoro na przestrzeni ostatnich 9 lat liczba zakładów ubezpieczeń zmniejszyła się ponad dwuipółkrotnie. Należy jednocześnie podkreślić, że spadek liczby ubezpieczycieli nie skutkuje spadkiem składki pozyskanej z rynku (tabela 2).

Tabela 2. Wybrane wskaźniki rynku ubezpieczeniowego Rosji w latach 2007-2015

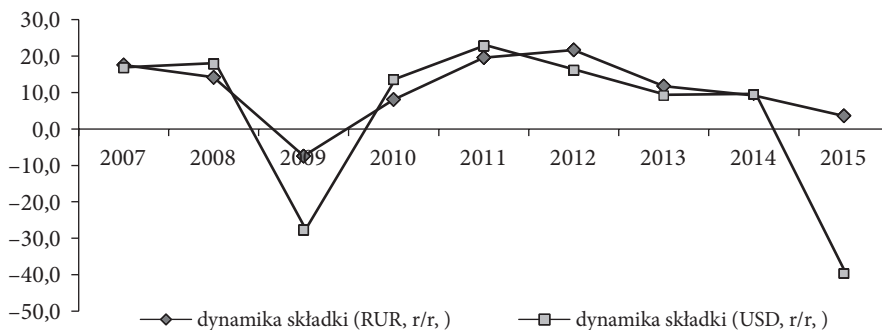
Wskaźnik	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Składka przypisana brutto (mld RUR)	486,1	555,2	514,1	555,8	665,0	809,1	904,9	987,8	1023,8
Dynamika składki (RUR, r/r, %)	17,6	14,2	-7,4	8,1	19,6	21,7	11,8	9,2	3,6
Składka przypisana brutto (mld USD)	19,0	22,4	16,2	18,4	22,6	26,0	28,4	25,7	18,8
Odszkodowania (mld RUR)	204,1	250,3	285,2	296,3	303,8	369,4	420,8	472,3	509,2
Dynamika odszkodowań (RUR, r/r, %)	17,6	22,6	13,9	3,9	2,5	21,6	13,9	12,2	7,8
Szkodowość* (%)	42,0	45,1	55,5	53,3	45,7	45,7	46,5	47,8	49,7
Składka przypisana brutto non-life (mld RUR)	463,4	535,9	498,4	533,1	630,2	755,3	820,0	879,3	894,1
Odszkodowania non-life (mld RUR)	188,4	244,3	279,9	288,5	296,1	356,1	408,5	458,1	485,5
Składka przypisana brutto life (mld RUR)	22,7	19,3	15,7	22,7	34,8	53,8	84,9	108,5	129,7
Odszkodowania life (mld RUR)	15,7	6,0	5,3	7,8	7,7	13,3	12,3	14,2	23,7

*Szkodowość liczona jako stosunek wypłaconych odszkodowań do zebranej składki ubezpieczeniowej.

Źródło: na podstawie danych Banku Rosji.

Oznacza to, że pomimo problemów z wypłacalnością ubezpieczycieli i w konsekwencji nadwyrężeniem zaufania klientów do sektora ubezpieczeniowego, pozostający na rynku operatorzy aktywnie rozszerzają aktywność

sprzedażową, a rynek ma potencjał w zakresie zwiększenia ochrony ubezpieczeniowej. Zauważalne jednak są duże dysproporcje w dynamice przypisanej składki ubezpieczeniowej brutto w analizowanym okresie (rysunek 4).

Rysunek 4. Dynamika wzrostu składki przypisanej brutto w Rosji w latach 2007--2015 w RUR i USD

Źródło: na podstawie danych Banku Rosji.

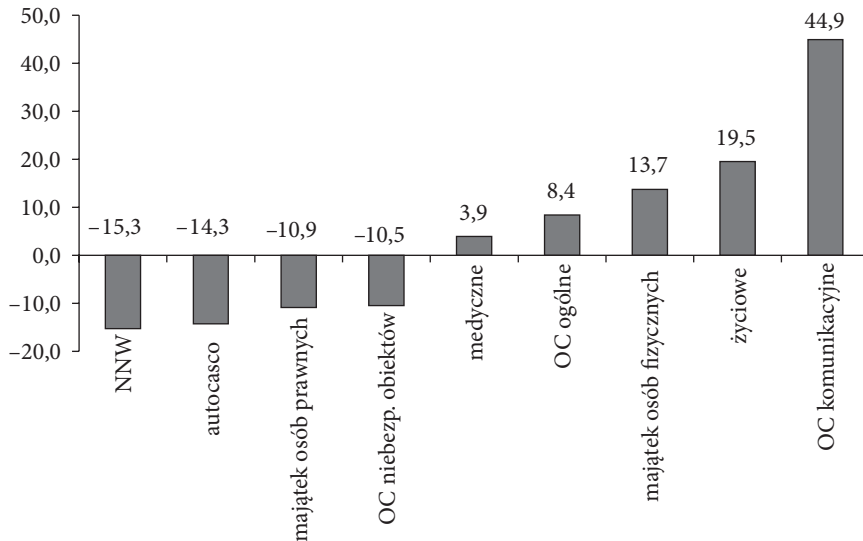
Zmiany w dużym stopniu odzwierciedlają sytuację w gospodarce Rosji. Rok 2009 to okres załamania będącego konsekwencją spadku rozwoju gospodarczego w wyniku oddziaływania światowego kryzysu finansowego, począwszy zaś od 2012 roku na przestrzeni kolejnych lat to niewątpliwie wpływ spowolnienia gospodarczego, będącego konsekwencją problemów infrastrukturalnych, spadku cen surowców naturalnych na rynkach światowych, a od 2014 roku – sankcji gospodarczych nałożonych na kraj w związku z zaangażowaniem w konflikt z Ukrainą.

Warto prześledzić, w których grupach produktowych w ostatnim okresie spadek jest najbardziej odczuwalny (rysunek 5).

W głównej mierze dotyczy to produktów masowych, skierowanych do osób fizycznych (autocasco, NNW), które najbardziej narażone są na spadek w wypadku pogorszenia się sytuacji materialnej ludności. Symptomatyczny jest bardzo duży, w warunkach ogólnych spadków, wzrost dynamiki składki w OC komunikacyjnym. Jest to w głównej mierze spowodowane znaczącym wzrostem taryf² będącym konsekwencją wzrostu szkodowości, podniesieniem składek w celu ochrony finansów przez ubezpieczycieli oraz znaczącym poziomem inflacji (Pukała, 2014a).

Rosyjski rynek ubezpieczeniowy jest mocno zróżnicowany pod względem koncentracji w wybranych liniach produktowych. Wynika to w dużej

² Średnia składka w 2015 roku wzrosła z 3530 RUR do 5530 RUR, tj. 1,6 razy.

Rysunek 5. Dynamika wzrostu składki przypisanej brutto w grupach produktów w Rosji w 2015 roku

Źródło: na podstawie danych Grupy Informacyjnej „Ubezpieczenia dzisiaj”, <http://www.insur-info.ru/analysis/1083/>

mierze z uwarunkowań prawnych, które ograniczają aktywność zakładów ubezpieczeń w niektórych grupach, jak na przykład w wypadku OC komunikacyjnego. Sprzedażą ubezpieczeń tego typu mogą się zajmować tylko najmocniejsze kapitałowo zakłady ubezpieczeń, posiadające dobrze rozwiniętą strukturę terenową i sieć obsługi. Innym czynnikiem sprzyjającym zwiększaniu koncentracji jest aktywność towarzystw zależnych (*captive insurance*), które – działając w ramach grup kapitałowych – akumulują składkę pochodzącą od uczestników grupy, co jest charakterystyczne zwłaszcza przy dużych ryzykach majątkowych.

Do określenia poziomu koncentracji rynku w poszczególnych liniach produktowych został zastosowany wskaźnik Herfindahla-Hirschmana (*HHI*), który jest wykorzystywany do określenia miary koncentracji rynku i określa szacunkowy poziom zagęszczenia w danej branży (Hall i Tideman, 1967):

$$HHI = \sum_{i=1}^n x_i^2 \quad (1)$$

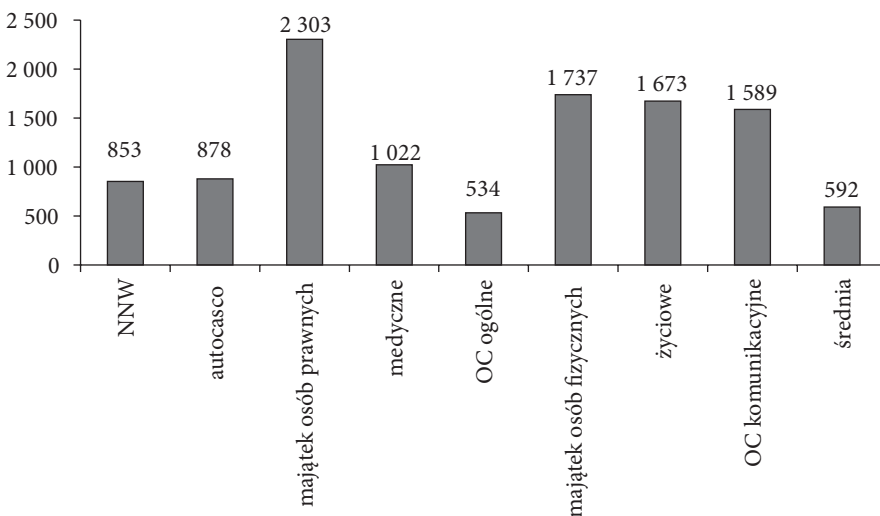
gdzie:

- x – procentowy udział zakładu ubezpieczeń w rynku,
- n – liczba zakładów ubezpieczeń.

Przyjmuje się, że:

- $HHI < 1000$ wskazuje na brak koncentracji,
- $1000 < HHI < 1800$ wskazuje na umiarkowanie wysoką koncentrację,
- $HHI > 1800$ wskazuje na bardzo wysoką koncentrację.

Rysunek 6 przedstawia koncentrację w wybranych grupach produktów w 2015 roku. Należy podkreślić, że o ile średnia rynkowa nie wskazuje na koncentrację rynku, to już w poszczególnych grupach produktowych sytuacja jest bardzo zróżnicowana. Najwyższa koncentracja zauważalna jest w grupie ubezpieczeń majątkowych osób prawnych, której przyczyną były już omówione wcześniej. Wysoka koncentracja występuje także w grupie ubezpieczeń majątkowych osób fizycznych i ubezpieczeń życiowych. Jest ona konsekwencją sprzedaży przez wybranych ubezpieczycieli produktów *bancassurance* jako zabezpieczenia w ramach kredytów, głównie hipotecznych. W wypadku OC komunikacyjnego rynek jest zarezerwowany dla ograniczonej liczby ubezpieczycieli. W momencie startu ubezpieczenia

Rysunek 6. Wskaźnik Herfindahla-Hirschmana w grupach produktów w Rosji w 2015 roku

Źródło: na podstawie danych Grupy Informacyjnej „Ubezpieczenia dzisiaj”, <http://www.insur-info.ru/analysis/1083/>

w 2003 roku licencję na prowadzenie działalności posiadało 173 ubezpieczycieli. W kolejnych latach, ze względu na problemy finansowe, fuzje oraz przejścia, ich liczba sukcesywnie malała. Na koniec 2012 roku działalność operacyjną w obszarze ubezpieczenia OC komunikacyjnego prowadziły już tylko 103 zakłady ubezpieczeń, na koniec zaś 2015 roku już tylko 84, co niewątpliwie przy wzrastającej składce przypisanej brutto w tej grupie ubezpieczeń powoduje wzrost koncentracji.

Należy przypuszczać, że w kolejnych latach, w warunkach sukcesywnego wzrostu konkurencyjności działających na rynku ubezpieczycieli oraz wprowadzania coraz atrakcyjniejszych zakresowo i cenowo produktów ubezpieczeniowych, koncentracja w grupach produktów zmaleje, co niewątpliwie będzie korzystne dla klientów.

3. Zależność rynku ubezpieczeniowego od sytuacji makroekonomicznej w Rosji w świetle badań własnych

Do przeprowadzenia analizy zależności stanu rozwoju rynku ubezpieczeniowego od sytuacji makroekonomicznej w Rosji w latach 2007-2015 wykorzystano technikę korelacji liniowej Pearsona, która opisuje siłę i kierunek związku między cechami. W badaniach przyjęto, że oznaczone współczynniki korelacji są istotne dla $p > 0,50$. Dzięki wykorzystaniu wskaźnika zbadano zależności poszczególnych zmiennych w szeregach czasowych. Założono, że oddziaływanie zmiennych opisywane przez korelację będzie określane jako:

- bardzo silne w wypadku wartości bezwzględnej 0,7 i powyżej,
- silne w wypadku wartości bezwzględnej od 0,5 do 0,69.

W wyniku analiz danych za lata 2007-2015 powstała macierz zależności analizująca wpływ wybranych zmiennych makroekonomicznych na sytuację sektora ubezpieczeniowego – stosowne dane zostały przedstawione w tabeli 3.

W wyniku przeprowadzonych badań stwierdzono bardzo silną i silną zależność korelacyjną większości wskaźników makroekonomicznych ze wskaźnikami charakteryzującymi rynek ubezpieczeń. Na szczególną uwagę zasługuje zależność składki przypisanej brutto od inflacji, realnych rozporządzalnych dochodów oraz średniego wynagrodzenia. Ma to duże znaczenie w obydwu działach ubezpieczeń – life i non-life, co pozwala na stwierdzenie, że sytuacja gospodarcza kraju, a w szczególności klientów indywidualnych, ma duży wpływ na zainteresowanie ubezpieczeniami.

Tabela 3. Współczynniki korelacji liniowej badanych zmiennych

Zmienna	Średnia	Odch. stand.	Współczynnik korelacji*											
			Wzrost_PKB	Bezrob_UNE	Infl_CPI	Real_rozp_doch.	Śr. wynag.(USD)	PMI przem.	Składka przyp. brutto (mld RUR)	Odszk. (mld RUR)	Składka przyp. brutto non-life (mld RUR)	Odszk. non-life (mld RUR)	Składka przyp. brutto life (mld RUR)	Odszk. life (mld RUR)
Wzrost_PKB	1,811	4,9579	1,0000	-0,2305	-0,3364	-0,2639	0,1142	0,8786	-0,3176	-0,4818	-0,3070	-0,4946	-0,3476	-0,0793
Bezrob_UNE	6,3556	1,1126	-0,2305	1,0000	0,6031	-0,6897	-0,5499	-0,4781	-0,7335	-0,6017	-0,7411	-0,5840	-0,6746	-0,6741
Infl_CPI	9,2000	3,0475	-0,3364	0,6031	1,0000	-0,5338	-0,6132	-0,6054	-0,1776	-0,1175	-0,2099	-0,1217	-0,0418	-0,0004
Real_rozp_doch.	273,9000	18,5398	-0,2639	-0,6897	-0,5338	1,0000	0,7963	0,0348	0,8674	0,8615	0,8868	0,8722	0,7560	0,3505
Śr. wynag (USD)	730,8444	139,0198	0,1142	-0,5499	-0,6132	0,7963	1,0000	0,2166	0,5391	0,4532	0,5840	0,4755	0,3386	-0,1009
PMI przem.	50,3111	2,5271	0,8786	-0,4781	-0,6054	0,0348	0,2166	1,0000	-0,0957	-0,2274	-0,0864	-0,2435	-0,1293	0,1358
Składka przyp. brutto (mld RUR)	722,4222	212,2307	-0,3176	-0,7335	-0,1776	0,8674	0,5391	-0,0957	1,0000	0,9731	0,9980	0,9686	0,9688	0,6794
Odszk. (mld RUR)	345,7111	103,6638	-0,4818	-0,6017	-0,1175	0,8615	0,4532	-0,2274	0,9731	1,0000	0,9675	0,9989	0,9581	0,6361
Składka przyp. brutto non-life (mld RUR)	667,7444	171,0980	-0,3070	-0,7411	-0,2099	0,8868	0,5840	-0,0864	0,9980	0,9675	1,0000	0,9647	0,9516	0,6456
Odszk. non-life_ (mld RUR)	333,9333	100,0441	-0,4946	-0,5840	-0,1217	0,8722	0,4755	-0,2435	0,9686	0,9989	0,9647	1,0000	0,9466	0,6007

Zmienna	Średnia	Odc. stand.	Współczynnik korelacji*											
			Wzrost_PKB	Bezrob_UNE	Infl_CPI	Real_rozp_doch.	Śr. wynag.(USD)	PMI przem.	Składka przyp. brutto (mld RUR)	Odszk. (mld RUR)	Składka przyp. brutto non-life (mld RUR)	Odszk. non-life (mld RUR)	Składka przyp. brutto life (mld RUR)	Odszk. life (mld RUR)
Składka przyp. brutto life (mld RUR)	54,6778	42,7938	-0,3476	-0,6746	-0,0418	0,7560	0,3386	-0,1293	0,9688	0,9581	0,9516	0,9466	1,0000	0,7884
Odszk. life (mld RUR)	11,7778	5,8500	-0,0793	-0,6741	-0,0004	0,3505	-0,1009	0,1358	0,6794	0,6361	0,6456	0,6007	0,7884	1,0000

* Współczynniki korelacji w zacytowanych polach są istotne dla $p > 0,5000$.

Źródło: obliczenia własne z wykorzystaniem programu Statistica.

Wpływ zmiennych makroekonomicznych na zmienne charakteryzujące rynek ubezpieczeniowy zbadano za pomocą wskaźników regresji liniowej. Dobór zmiennych objaśniających do modeli był dwustopniowy: merytoryczny i statystyczny. W ramach doboru merytorycznego do analizy zostały wyodrębnione kluczowe wskaźniki makroekonomiczne: wskaźnik wzrostu PKB (%), poziom bezrobocia (%), poziom inflacji CPI (%) oraz poziom średniego wynagrodzenia (USD), które w praktyce mają największy wpływ na rynek ubezpieczeniowy. Dobór statystyczny polegał na odrzuceniu zmiennych wykazujących wysoką współzależność z pozostałymi. Wykorzystano tu wskaźnik VIF (*variance inflation factor* – współczynnik wzrostu wariancji). Jego wartość została obliczona dla każdej zmiennej i odrzucono zmienne o wartości VIF > 5 (co oznacza, że dana zmienna jest bardzo mocno powiązana z pozostałymi, czyli niewiele wnosi do modelu). Utworzone modele dla wybranych zmiennych zostały przedstawione w tabeli 4.

Tabela 4. Współczynniki regresji liniowej

Zmienna	Składka przypisana brutto (mld RUR)	Odszkodowania (mld RUR)	Składka przypisana brutto non-life (mld RUR)	Odszkodowania non-life (mld RUR)	Składka przypisana brutto life (mld RUR)	Odszkodowania life (mld RUR)
Wzrost PKB (%)	-17,778 $p = 0,062$	-12,143 $p = 0,053$	-14,125 $p = 0,053$	-11,926 $p = 0,051$	-3,653 $p = 0,112$	-0,217 $p = 0,356$
Bezrobocie (%)	-171,345 $p = 0,01$	-72,133 $p = 0,041$	-133,026 $p = 0,009$	-65,716 $p = 0,048$	-38,32 $p = 0,017$	-6,417 $p = 0,005$
Inflacja CPI (%)	31,388 $p = 0,106$	11,534 $p = 0,302$	24,23 $p = 0,1$	10,878 $p = 0,312$	7,158 $p = 0,143$	0,656 $p = 0,224$
Średnie wynagrodzenie (USD)	0,563 $p = 0,139$	0,225 $p = 0,318$	0,517 $p = 0,088$	0,248 $p = 0,263$	0,047 $p = 0,589$	-0,023 $p = 0,069$

Źródło: obliczenia własne z wykorzystaniem programu Statistica.

Jak wiadomo, dana zmienna ma istotny wpływ na analizowany parametr dla $p < 0,05$. Analizując poszczególne modele, należy stwierdzić, że we wszystkich kategoriach warunek ten spełnia poziom bezrobocia. Należy także podkreślić, że parametr regresji dla bezrobocia we wszystkich modelach ma wartość ujemną, przy czym w wypadku składki przypisanej brutto jego wpływ jest największy.

Jakość modeli została określona z wykorzystaniem współczynnika determinacji R^2 . Jego wartość dla powyższych modeli przedstawiono w tabeli 5.

Tabela 5. Współczynniki determinacji R^2

Zmienna	R^2 (%)
Składka przypisana brutto (mld RUR)	90,98
Odszkodowania (mld RUR)	84,26
Składka przypisana brutto non-life (mld RUR)	92,14
Odszkodowania non-life (mld RUR)	84,27
Składka przypisana brutto life (mld RUR)	84,83
Odszkodowania life (mld RUR)	89,18

Źródło: obliczenia własne z wykorzystaniem programu Statistica.

Jak wskazują wyniki obliczeń, przyjęte zmienne makroekonomiczne w głównej mierze determinują zmienne ubezpieczeniowe (od niemal 85 do ponad 92% zmienności).

Założenia modeli były testowane testami Shapira-Wilka (założenie normalności reszt), Durбина-Watsona (założenie braku autokorelacji reszt) i Breusha-Pagana (założenie homoskedastyczności reszt). Testy tych założeń dają w każdym z modeli wartość p powyżej 0,05, czyli wskazują na brak istotnych odstępstw od założeń.

Podsumowanie

Rosyjski rynek ubezpieczeniowy znajduje się obecnie na etapie znaczących zmian wynikających z problemów gospodarczych Rosji, zmian wynikających z powstania megaregulatora nadzorującego cały sektor finansowy oraz wzmocnienia nadzoru nad działalnością ubezpieczycieli. Przekłada się to na problemy rynku ubezpieczeniowego, do których należą między innymi:

- obserwowana od kilku lat stagnacja,
- sukcesywny wzrost szkodowości w zasadzie we wszystkich segmentach rynku (zwłaszcza w ubezpieczeniach komunikacyjnych),
- niski poziom zaufania społeczeństwa do instytucji ubezpieczenia spowodowany problemami związanymi z dużą liczbą upadłości ubezpieczycieli,

- niestabilność gospodarki spowodowana ucieczką kapitału, spadkiem cen surowców naturalnych na rynkach światowych, polityką geopolityczną Rosji i nałożonymi na nią sankcjami gospodarczymi,
- spadek rentowności kapitału,
- negatywny wpływ problemów sektora bankowego,
- spadek dochodów społeczeństwa,
- znaczący wzrost inflacji i kursów walut.

Obserwowane na przestrzeni analizowanego okresu zmiany pozwalają stwierdzić, że rosyjski rynek ubezpieczeniowy jest na etapie intensywnych przemian ilościowych i jakościowych. Zachowuje jednak względną stabilizację, która niewątpliwie jest korzystna dla wszystkich osób fizycznych (jako uzupełnienie systemu zabezpieczenia społecznego i ewentualnego wzrostu potrzeb związanych ze zdarzeniem losowym objętym ochroną ubezpieczeniową) oraz podmiotów korzystających z ochrony ubezpieczeniowej (jako narzędzia minimalizowania strat związanych z materializacją ryzyka).

Przeprowadzone badania wykazały silną zależność większości wskaźników makroekonomicznych ze wskaźnikami charakteryzującymi rynek ubezpieczeń, wśród których największe znaczenie ma wskaźnik poziomu bezrobocia. Należy także podkreślić, że przyjęte do badań zmienne makroekonomiczne w głównej mierze determinują zmienne ubezpieczeniowe (od niemal 85 do ponad 92% zmienności). Niewątpliwie potwierdza to przyjęte założenia badawcze, że sytuacja makroekonomiczna kraju wpływa na sektor ubezpieczeniowy Rosji.

Bibliografia

- Aslund, A. (2014). *Naskolko daleko zajdut sankcii protiv Rossii*, Moskwa: RBC, August 4.
- Bednarczyk, T. H. (2012). *Wpływ działalności sektora ubezpieczeniowego na wzrost gospodarczy*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Hall, M. i Tideman, N. (1967). Measures of concentration. *Journal of the American Statistical Association*, 62(317), 162-168.
- Klinova, M. i Sidorova, E. (2014). *Ėkonomičeskie sankcii i ih vliãnie na hozjãjstvennye svãzi Rossii s Evropejskim soũzom*. *Voprosy Ėkonomiki*, Moskwa, (12), 67-79.
- Kołodko, G. (1993). *Kwadratura piãciokãta. Od załamania gospodarczego do trwałego wzrostu*, Warszawa: Poltext.

- Ortyński, K. (2013). Rola ubezpieczeń w rozwoju gospodarczym. W: T. Banasik, A. Kosztowniak i M. Sobol (red.). *Pośrednictwo finansowe a rozwój gospodarczy*. Warszawa: CeDeWu.pl.
- Outreville, J. F. (2011). *The relationship between insurance growth and economic development: 80 empirical papers for review of the literature* (International Centre for Economic Research Working Paper No. 12).
- Pukała, R. (2012). Perspektywy integracji rynków ubezpieczeniowych krajów Europy Wschodniej z rynkiem Unii Europejskiej. W: R. Borowiecki i M. Dziura (red.). *Globalne i regionalne wyzwania restrukturyzacji przedsiębiorstw i gospodarek* (s. 127-141). Kraków: Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.
- Pukała, R. (2014a). Analiza komparatywna obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych w Polsce oraz Rosji w latach 2007-2012. *Wiadomości Ubezpieczeniowe*, (2), 69-85.
- Pukała, R. (2014b). Bezpieczeństwo finansowe ubezpieczycieli Europy Wschodniej. W: J. Lisowski i P. Manikowski (red.). *Problemy współczesnego rynku ubezpieczeniowego* (s. 167-179). Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu.
- Skipper, H. D., Jr. (1997). *Foreign insurers in emerging markets: Issues and concerns*, (IIF Occasional Paper No. 1). International Insurance Foundation, Washington. Pobrane z <https://iifdc.org/wp-content/uploads/2017/04/skipper.pdf>
- Tkatchev, I. (2014). *Evropa gotovit sankcii: čem grozit Rossii zamorozka proektov EBRR*. Moskwa: RBC, July 16.
- World insurance in 2015: steady growth amid regional disparities. (2016). *Sigma*, (3), Zurich: Swiss Reinsurance Company Ltd.